

บทที่ ๔

ความเสื่อมสูญของภิกษุณีจากพระพุทธศาสนา

ภิกษุณีตามตำเนียบการจักล้ากับบริษัทจะมาเป็นที่สอง เพราะอยู่ในฝ่ายบรรพชิต แต่การจักล้ากับการเกิดก่อนหลังแล้ว จะอยู่ในอันกับสุดท้าย ทั้งนี้เพราะภิกษุณีเป็นบริษัทที่เกิดขึ้นหลังบริษัทอื่น ๆ ทั้งหมด และเกิดขึ้นด้วยความยุ่งยากลำบาก ไม่เหมือนกับบริษัทอื่น กวญเหตุผลที่เกี่ยวข้องกับเสถียรภาพของพระพุทธศาสนา ดังที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสกับพระอานนท์ เมื่อพระนางปชาบดีโคตมีกราบทูลขอให้สตรีได้มีโอกาสบวชในพระธรรมวินัยเช่นเดียวกับบุรุษ ซึ่งก็เป็นเหตุผลที่สมควร

ในปัจจุบันพุทธศาสนิกชนไม่มีโอกาสได้พบเห็นภิกษุณีอีก ทั้งนี้เพราะบริษัทนี้ได้สูญหายไปจากวงการพระพุทธศาสนาเป็นเวลานานมาแล้ว หากไถ่ถามกันก็เพียงชื่อเท่านั้น ซึ่งมีบางคนเคยถึงอยู่บ้าง ในเมื่อพูดถึงบริษัทนี้ของพระพุทธเจ้าแล้วจะคงตามกวญภิกษุณีมาเป็นอันกับที่สองรองจากภิกษุเสมอ ก็นั้นจึงเห็นว่าเป็นการกล่าวถึงโดยบังเอิญหรือโดยปริยายมากกว่า ยิ่งผู้ที่ไม่เคยได้ศึกษาเรื่องราวประวัติความเป็นมาของพระพุทธศาสนาด้วยแล้ว จะไม่ทราบเลยว่ามีนักบวชสตรีซึ่งเรียกว่าภิกษุณีอยู่ในศาสนา นี้ เพราะไม่เคยได้สัมผัสด้วยตนเอง เช่นกับบริษัทอื่น ๆ ในปัจจุบัน

อนึ่ง ความแตกดับสูญหายของสรรพวัตถุสิ่งของทั้งที่มีวิญญานและปราศจากวิญญาน อันเป็นสิ่งขารขันธทั้งมวล เป็นปกติวิสัยที่ต้องมีอยู่คู่กับโลก ดังพระพุทธองค์ที่ตรัสเมื่อจะเสด็จดับขันธปรินิพพานว่า "ดูกรภิกษุทั้งหลาย สังขารทั้งหลายมีความเสื่อมสิ้นไปเป็นธรรมดา ขอพวกเธอทั้งหลายจงประกอบกิจให้ถึงพร้อมด้วยความไม่ประมาทเถิด"^๑

^๑ สมเด็จพระสังฆราช (สา), พุทธประวัติ, พิมพ์ครั้งที่ ๓๕. (พระนคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๑๔), ๓ : ๔๖.

สถาบันภิกษุณีก็ไมพบนกฏอันนี้ ถึงแม้จะอุบัติขึ้นหลังบริษัทธิอื่นก็ตามที่ แตกดับสูญสลายไป
 ก่อนจึงมีไรเป็นเรื่องแปลกแต่อย่างใด สำหรับสิ่งที่ เป็นปัญหาหนึ่งเกิดขึ้นและตกค้าง
 อยู่ในจิตสำนึกของประชาชนชาวพุทธส่วนหนึ่งตรงเท่าทุกวันนี้คือ ภิกษุณีได้สูญ
 หายไปจากวงการพระพุทธานุศาสนาดั้งเดิมใด และอะไร เป็นมูลเหตุที่ส่งผลสะท้อนให้
 บริษัทธิ์ต้องม้วนเป็นไปอย่างรวดเร็ว จากการศึกษาเห็นว่าเกี่ยวกับเรื่องราว
 ของภิกษุณีมาโดยตลอด จึงประมวลเหตุสำคัญที่มีผลผลักดันทำให้บริษัทธิ์ต้องถึงจุดจบ
 ความเป็นมาจากมูลเหตุหลายประการด้วยกัน คือ

ความยุ่งยากเกี่ยวกับขั้นตอนในการอุปสมบท

การที่สตรีขออุปสมบทเป็นภิกษุณีนั้นไม่ง่ายเหมือนอย่างบุรุษขออุปสมบทเป็น
 ภิกษุ เพราะสตรีผู้ปรารถนาจะอุปสมบทเป็นภิกษุณีต้องผ่านขั้นตอนต่าง ๆ ที่ยุ่งยาก
 ซับซ้อนมากมาย โดยเฉพาะอย่างยิ่งขั้นตอนที่เป็นสิกขมานา ซึ่งต้องสมาทานรักษา
 กิเลส ๒ ประการ เป็นเวลานานถึง ๒ ปี โดยไม่ล่วงละเมิดจึงจะมีสิทธิได้รับอุปสมบท
 หากสิกขมานารูปใดประพฤติกพร่องหรือค้างพร้อย เพราะการละเมิดแม้เพียงข้อใด
 ข้อหนึ่งแล้ว จะต้องสมาทานและเริ่มต้นนับเวลาใหม่ ซึ่งก็เท่ากับว่ายืดเวลาที่
 เป็นภิกษุณีให้ห่างไกลออกไปอีก เพราะการเริ่มต้นใหม่ก็ไม่แน่ว่าจะรักษา
 ให้บริสุทธ์บริบูรณ์ตลอดเวลา ๒ ปีได้ เพียงเท่านี้ก็จะเห็นว่าเป็นสิ่งที่ปฏิบัติได้
 ความลำบากอย่างยิ่ง เพราะแม้แต่การรักษา กิเลส ๒ ประการ โดยมีโทษขาดตกบกพร่อง
 เพียงช่วงระยะเวลาอันสั้นไม่ทันจะว่าวันก็ปฏิบัติกันแทบจะไม่ได้แล้ว ในเมื่อเพิ่ม
 จำนวนข้อปฏิบัติใหม่มากขึ้นไปอีกรวมทั้งระยะเวลาที่กำหนดก็ยาวนานเป็นปี จึงหาบุญ
 บุญที่จะรักษาได้ยากเต็มที เพราะฉะนั้นการที่จะมีสตรีผ่านขั้นตอนดังกล่าวมาจนถึงขั้น

^๑ดูรายละเอียดในบทที่ ๒, จักรวาจาจากอุปสัมปทา, หน้า ๑๗ - ๓๓.

ที่จะขออุปสมบทเป็นภิกษุณีโดยอมมีนอย โดยเฉพาะอย่างยิ่งหลังสมัยพุทธกาลแล้วจึง
 หาสตรีที่ปฏิบัติตนไ้ตามพระพุทธรูปปฏิบัติกลั่นนอยลงไปอีก เพราะขาดแรงยึดเหนี่ยว
 ประกอบกับความเปลี่ยนแปลงแนวความคิดของมนุษย์แต่ละยุคแต่ละสมัยซึ่งไม่คงที่
 และเมื่อเห็นความยุ่งยากในการบวชของพระพุทธรศาสนาที่มีมากมาย ก็อาจจะเปลี่ยนใจ
 ไปนิยมศาสนาอื่นได้ ยิ่งในยุคนี้เป็นยุคที่ศาสนาต่าง ๆ ปรับปรุงตัวเองเพื่อดึงมวล
 ชนให้เข้ากับฝ่ายตน เพราะฉะนั้นความสนใจของสตรีที่จะบวชในพระพุทธรศาสนาจึง
 มีน้อยอย่างแน่นอน

นอกจากนี้ความยุ่งยากอีกอย่างหนึ่ง ไ้แก่ ทั้วผู้ที่ให้การอุปสมบทแก่
 สิกขมานา เพราะเมื่อสิกขมานาสามารถรักษาศีล ๒ ประการ ไ้ได้อย่างบริสุทธิ์บริบูรณ์
 ตลอด ๒ ปี ตามพุทธรกำหนดแล้วยังจะต้องแสวงหาปวัตกนีคือผู้ที่ให้การอุปสมบทอีก
 และภิกษุณีทุกรูปมีไ้จะเป็นปวัตกนีไ้ได้ หากแต่จะต้องมีข้อกำหนดกฎเกณฑ์เกี่ยวกับ
 คุณสมบัติต่าง ๆ เช่น ต้องอุปสมบทเป็นภิกษุณีมาแล้วไม่น้อยกว่า ๑๒ พรรษา ด้งต้อง
 ไ้ได้รับการสนับสนุนแต่งตั้งจากภิกษุณีสงฆ์เสียก่อน เมื่อมีสิทธิ์ที่จะให้การอุปสมบทแก่สิกข-
 มานาไ้แล้ว ก็มีไ้ว่าจะให้อุปสมบทไ้หรือเพื่อเสมอไป เพราะยังมีพุทธรบัญญัติไว้อีก
 ว่าภิกษุณีผู้เป็นปวัตกนีจะให้การอุปสมบทแก่สิกขมานาไ้เพียงมีละ ๑ รูป และเว้นไป
 อีก ๑ ปี จึงจะให้อุปสมบทไ้ได้อีก ๑ รูป สมมุติว่าในภิกษุณีบริษัททั้งหมดมีภิกษุณีที่เป็น
 ปวัตกนี ๑๐๐ รูป ทุก ๒ ปี ทัวนเหล่านี้จะบวชสิกขมานาไ้เพียง ๑๐๐ รูป เพราะ
 เหตุนี้จึงทำให้สมาชิกของบริษัทนี้ไม่แพร่หลายเหมือนบริษัทอื่น ๆ เนื่องจากถูกควบคุม
 การกำเนิดเพราะความยุ่งยากในลักษณะดังกล่าวจึงทำให้มองเห็นสภาพความเจริญ
 รุ่งเรืองของบริษัทนี้ว่ามีแนวทางที่จะเป็นไปไ้ได้ยาก ในขณะที่เดียวกันมีแก่ความเสื่อม
 โทรมและสลายหายสูญไปดังที่ปรากฏอยู่ในปัจจุบัน

ความเคร่งครัดของข้อวัตรปฏิบัติ

ความเคร่งครัดของข้อวัตรปฏิบัติของภิกษุณี เป็นเหตุผลอีกประการหนึ่งที่มี
 ส่วนทำให้บริษัทนี้ต้องหมดสิ้นไปจากพระพุทธรศาสนาในเวลาต่อมา ทั้งนี้เพราะสตรี

หลังจากได้รับการอุปสมบทเป็นองค์ภิกษุที่มีความล้ำค่ามีชั้นตอนอันยุ่งยากซับซ้อนแล้ว ก็ยังไม่พ้นจากภาวะของระเบียบข้อบังคับ หากแต่ยังต้องประพฤติตนอยู่ในขอบข่ายพระพุทธรูปที่เรียกว่าพระวินัย ซึ่งเป็นกรอบควบคุมจรรยาของภิกษุที่อีกทีหนึ่งกฎข้อบังคับและข้อปฏิบัติดังกล่าวมีความละเอียดลออมากมาย รวมทั้งหมดถึง ๓๑๑ สิกขาบทมากกว่าที่ทรงบัญญัติไว้สำหรับภิกษุ ในจำนวนสิกขาบทเหล่านี้ สิกขาบทที่มีโทษสถานหนักที่จะทำให้พ้นสถานจากความเป็นภิกษุณินั้นที่หากล่วงละเมิด แม้เพียงสิกขาบทใด สิกขาบทหนึ่ง มีจำนวนถึง ๘ สิกขาบท ลักษณะของสิกขาบทที่มีโทษหนักเหล่านี้ บางข้อพระพุทธรเจ้าทรงตั้งกฎเกณฑ์ที่เข้มงวดเกินไป ซึ่งจะทำให้ภิกษุณีมีโอกาสที่จะพลาดพลั้งถึงกับหมดสภาพจากความเป็นสมณะได้ง่ายมาก เช่น ภิกษุณีมีความกำหนัดยินดีในการจับต้องร่างกายหรือแม้แต่ทาบผ้าของบุรุษผู้มีความกำหนัดยินดี ก็ถึงกับเป็นอาบัติปาราชิกขาดจากความเป็นภิกษุณีเสียแล้ว อันที่จริงในกรณีดังกล่าวไม่ควรจะปรับโทษหนักถึงเพียงนั้น เพราะเป็นเรื่องที่เกี่ยวกับความรู้สึก ซึ่งเป็นกรยากที่จะควบคุมได้ เนื่องจากภิกษุณีส่วนมากก็เป็นปุถุชนคนธรรมดาจะมิก็เสสถ์กัณฑ์ คือ รากะ โทสะ โมหะ และพร้อมที่จะแสดงอาการออกมาทุกขณะเมื่ออยู่ในสภาพแวดล้อมที่เชื่ออำนาจ จะมีภิกษุณีสักกี่รูปที่เป็นพระอรหันต์ก็ล้วนแต่มีกิเลสตัณหา ความรู้สึกอ่อนไหวในอารมณ์ดังกล่าวได้ นอกจากนี้ภิกษุณียังต้องอยู่ในสังคมของชาวโลกที่มีบุรุษอาศัยอยู่ ยิ่งเป็นบรรพชิตที่มีชีวิตอยู่ได้ภายใต้การอนุเคราะห์บำรุงเลี้ยงของบุคคลอื่นแล้ว การที่จะปลีกตัวออกจากสังคมโดยเด็ดขาดจึงเป็นการยากอีกประการหนึ่ง ภิกษุณียังคงมีความสัมพันธ์กับภิกษุอย่างใกล้ชิดตามพระวินัยบัญญัติทั้งสองฝ่ายส่วนมากเป็นที่อยู่ในวัดหนุ่มสาว ซึ่งรอบระดูก็หายไปก็อดมารากะ โอกาสที่จะประทุษร้ายใจจึงมีอยู่มากแม้จะเป็นสมณะเพศก็ตาม ดังเคยมีภิกษุและภิกษุณีแสดงอวัชระ

๑. ฎรายละเอียดยกในภาคผนวก ข.

ส่วนที่ปกปิดให้อีกฝ่ายหนึ่งดูเพื่อกระตุ้นอารมณ์ใคร่^๑ เพราะพระพุทธรูปปฏิบัติห้ามการกระทำซึ่งแสดงออกในทางกายนั้นเป็นสิ่งอยู่ในวิสัยที่จะปฏิบัติได้ สำหรับบุคคลผู้มีศรัทธาแก่กล้ามุ่งมั่นที่จะมอบกายถวายชีวิตอุทิศตนให้กับศาสนานี้ ส่วนการห้ามอารมณ์คือความรู้สึกที่ฝังลึกอยู่ในจิตใจ นับได้ว่าเป็นเรื่องห่างไกลที่ใคร ๆ จะปฏิบัติได้ เพราะเป็นกฎของธรรมชาติ

อนึ่ง พระพุทธรูปปฏิบัติสำหรับภิกษุณีบางสิกขามที่มีลักษณะคล้ายกับว่าพระพุทธรูปเจ้ามุงจะกวักขันเฉพาะบริษัทนี้เพื่อจะให้อยู่ต่อไปไม่ได้โดยให้เสื่อมสูญไปเสียเร็ววันด้วยการให้ภิกษุณีคอยระมัดระวังสอดส่องกันเอง เพื่อไม่ให้มีรูปโฉมถึงศีลวิบัติปรากฏอยู่ในหมู่คณะเป็นอันขาด จนดูเหมือนกับว่าจะให้คอยจับผิดซึ่งกันและกัน ได้แก่ สิกขามที่กล่าวถึงภิกษุณีอยู่ว่า เพื่อแก้ภิกษุณีด้วยกันเป็นอาบัติปาราชิก แต่ปกปิดไว้ไม่ยอมบอกแก่ใคร และไม่โจทภิกษุณีรูปนั้นถึงกับเป็นอาบัติปาราชิกขาดจากความเป็นภิกษุณี เพราะฉะนั้นพระพุทธรูปปฏิบัติข้อนี้จึงเป็นการสร้างความหวาดระแวงให้แก่หมู่ภิกษุณีด้วยกัน นับได้ว่าเป็นวิธีการควบคุมภิกษุณีจนเกินไป สำหรับภิกษุณีผู้ตองอาบัติปาราชิกแล้วก็ไม่อาจจะกลับเข้ามาเพื่อขออุปสมบทได้อีก เพราะถือว่าเลวทรามต่ำช้าอย่างที่สุดแล้ว

นอกจากนี้สิกขามที่มีโทษหนักรองลงไปก็มีจำนวนมากถึง ๑๗ สิกขามที่จริงอยู่ณะเมิดสิกขามประเภทนี้ ถึงแม้จะไม่ถึงกับขณเสลาเพราะความเป็นภิกษุณี แต่ก็ต้องถูกขับไล่ออกจากหมู่คณะ ไม่มีสิทธิที่จะทำสังฆกรรมร่วมกับหมู่คณะภิกษุณีอื่น ๆ ได้ ไม่มีใครจะคบค้าสมาคมด้วย กลายเป็นคนที่สังคมรังเกียจ ไม่อาจจะดำรงอยู่ในสมณเพศอย่างเป็นปกติสุขได้ นอกจากนี้ยังมีสิกขามที่เป็นข้อห้ามและข้อปฏิบัติ

^๑กรมการศาสนา, พระวินัยปิฎก จุลวรรคก ภิกษุณีขันธกะ, ๑๑ :

เล็ก ๆ น้อย ๆ ซึ่งเมื่อภิกษุณีล่วงละเมิดแล้ว จะทำให้ชีวิตการประพฤติพรหมจรรย์
 คางพร้อยและมัวหมอง สิกขาบทประเภทนี้มีจำนวนมากมาย เช่น ภิกษุณีจะยืนพูด
 คุยกับบุรุษหนึ่งคนหนึ่งไม่ได้ ทั้งในที่มืดและที่โล่งแจ้ง^๑ ภิกษุณีจะก้าวหรือสามแข้ง
 ตัวเองไม่ได้^๒ ภิกษุณีจะหุบตีตนเองไม่ได้^๓ เป็นต้น พุทธบัญญัติเหล่านี้มากมายเสีย
 จนดูเป็นเรื่องจุกจิกหนุมหนิมเกินไปสำหรับสตรี จนทำให้เกิดความท้อแท้ที่จะอุปสมบท
 ในพระธรรมวินัยนี้ เพราะโดยทั่วไปแล้วคนส่วนมากต้องการความสะดวกสบายมาก
 กว่า การที่จะมาทนทุกข้ออยู่กับระเบียบข้อบังคับที่พิถีพิถัน เพราะการประพฤติปฏิบัติธรรม
 ตามหลักของพระพุทธศาสนา ก็มีใจจำกัดว่าจะต้องอยู่ในเพศบรรพชิตเท่านั้นจึงจะ
 ปฏิบัติได้ หากแต่ผู้ที่อยู่ในเพศสรวาสักก็สามารถจะปฏิบัติธรรมให้บรรลุมรรคผล
 นิพพานได้เช่นกัน

ดังนั้น พระพุทธบัญญัติต่าง ๆ สำหรับภิกษุณี ถึงแม้จะทรงบัญญัติไว้อย่างมี
 เหตุผล แต่เป็นสิ่งที่สตรีจะปฏิบัติตามได้ยากอย่างยิ่ง จึงกลายเป็นการตัดความเจริญ
 ออกงามของบวชที่ลงอย่างสิ้นเชิง เพราะหาสตรีที่จะมาอุปสมบทได้ยาก เนื่องจาก
 ไม่แน่ใจว่าจะปฏิบัติตนให้บริสุทธิ์บริบูรณ์ในเพศพรหมจรรย์ได้หรือไม่ จนเป็นเหตุให้
 สถาบันนี้ขาดภิกษุณีอย่างค่อเนื่องและสูญหายไปทีเดียว

ความยุ่งยากอันเนื่องมาจากสภาวะของสตรีโดยธรรมชาติ

เป็นที่ยอมรับโดยทั่วไปว่าสตรีเป็นเพศที่มีความนึกแปลกแตกต่างจากบุรุษ
 โดยธรรมชาติ ทางค่านิยมระวางกายเมื่อถึงวัยที่จะให้กำเนิดทารกได้ สตรีต้องมี

^๑ดูในภาคผนวก, หน้า ๑๕๕.

^๒ดูในภาคผนวก หน้าเดียวกัน.

^๓ดูในภาคผนวก หน้าเดียวกัน.

รอบเกือบหรือประจำเดือน อันเป็นช่วงระยะเวลาที่ทำให้ความยุ่งยากลำบากใจให้แก่สตรีเป็นอย่างมาก เพราะความไม่สะดวกสบายเหมือนในภาพปกติ และยังเมื่ออุปสมบทเป็นภิกษุณีแล้ว ก็ยังเพิ่มความไม่สะดวกมากขึ้น เพราะเครื่องนุ่งห่มของภิกษุณีแตกต่างจากของภุคีสัก ถึงแม้การหัดร่างกายในอิริยาบถต่าง ๆ จึงไม่สะดวกโดยประการทั้งปวง เนื่องจากโลหิตเประอะเปื้อนเสื่อผ้าเครื่องนุ่งห่ม ซึ่งทำให้เกิดความรำคาญแก่ตนเอง และเป็นที่รังเกียจเกลียดชังของบุคคลที่ได้พบเห็น นอกจากจะไม่ก่อให้เกิดความเลื่อมใสแล้วยังจะเป็นการทำลายศรัทธาที่มีอยู่ให้ลดน้อยลงไปอีก ในสมัยพระพุทธกาลภิกษุณีที่มีรอบเดือนแข็งและนอนบนเตียงและตั้งทำให้เสนาสนะเประอะเปื้อนสกปรก เมื่อพระพุทธเจ้าทรงทราบจึงมีพระพุทธบัญญัติห้ามภิกษุณีที่มีรอบเดือนนอนหรือนั่งบนเตียงและตั้ง ต่อมาเพื่อความสะดวกสำหรับภิกษุณีจึงทรงอนุญาตให้มีผ้าชั้นในและให้ใช้เชือกผูกขานันติดกับสะเอวเพื่อป้องกันการหลุดลุ่ย ภาวะดังกล่าวเป็นความยุ่งยากที่เป็นอุปสรรคไม่น้อยต่อชีวิตการประพฤติพรหมจรรย์ของสตรีโดยไม่มีทางแก้ไขได้ ไม่เหมือนสมัยปัจจุบันที่โลกวิวัฒนาการเจริญรุดหน้าไปเป็นอันมากจนมองเห็นปัญหาดังกล่าวเป็นเพียงสิ่งเล็กน้อย

อีกประการหนึ่ง โดยธรรมชาติแล้วสตรีเป็นเพศที่อ่อนแอ แต่มีภาวะความรับผิดชอบสูงในเรื่องที่เกี่ยวกับการบ้านการเรือน เมื่ออยู่ในวัยสาวย่อมเป็นที่ห่วงใยห่วงแหนของบิดามารดาผู้ปกครอง หากเป็นผู้ที่มีสามีและบุตรธิดาแล้วภาวะต่างๆ ยิ่งเพิ่มมากขึ้นในการที่ต้องดูแลความเป็นอยู่ของครอบครัว ดังนั้นเรื่องการอุปสมบทจึงเป็นเรื่องที่ห่างไกล และประการสำคัญที่สุดก็คือ หากไม่ได้รับการยินยอมพร้อมใจจากบิดามารดาหรือสามีแล้ว ก็ไม่ว่าจะอุปสมบทได้ นอกจากนี้ถึงแม้ว่าจะได้รับการอนุญาตให้บวชแล้ว ภิกษุณียังมีปัญหาเกี่ยวกับภัยอันตรายซึ่งมีอยู่รอบค่าน เพราะ

บอยที่เคียวในสมัยพุทธกาลที่ภิกษุณีถูกนักเลงอันธพาลข่มขืนทำร้ายรังแก^๑

อนึ่ง สตรีโดยธรรมชาติแล้วเป็นเพศที่รักสวยรักงาม เมื่ออุปสมบทเป็นภิกษุณีในพระพุทธศาสนาที่มีพุทธบัญญัติห้ามการตกแต่งประดับประดาร่างกายด้วยอาภรณ์และของหอมต่าง ๆ^๒ จึงเป็นการฝืนความรู้สึกของสตรีส่วนมาก จนทำให้ไม่อาจที่จะเข้ามาสู่ร่มเงาของพระพุทธศาสนาในบวรพริตเทศได้

สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ดูเป็นเรื่องเล็กน้อย แต่จะต้องมีผลต่อการอุปสมบทของสตรีอย่างแน่นอน จนทำให้จำนวนผู้ที่ถือจะบวชลดน้อยลง เพราะความไม่สะดวกสบายในการดำเนินชีวิตในสภาพเช่นนี้ ยกเว้นผู้ที่มีความมุ่งมั่นอย่างจริงจังเท่านั้น

ความเสื่อมโทรมของพระพุทธศาสนา

พระพุทธศาสนาโลกเจริญรุ่งเรืองมาโดยลำดับนับตั้งแต่ที่พระพุทธเจ้าเริ่มประกาศธรรมคำสั่งสอนของพระองค์เป็นต้นมา ถึงจะพบหลักฐานได้จากจำนวนภิกษุณีมากขึ้นอย่างรวดเร็ว และจากพระพุทธรูปที่สร้างที่ระลึกกับนายจุนทะว่า

ถูกจุนทะ เท้าที่ก้าวสกาเกิดขึ้นในโลกในบัดนี้ เราไม่พิจารณาเห็นศาสดาอื่นสักคนหนึ่ง ผู้ถึงซึ่งความเลิศกว่าลาภ เลิศกว่ายศเหมือนเรา ถูกจุนทะ อนึ่ง เท้าที่สงฆหรือคณะเกิดขึ้นในโลกในบัดนี้ เราไม่พิจารณาเห็นสงฆหรือคณะสักหมู่หนึ่ง ถึงซึ่งความเลิศกว่าลาภ เลิศกว่ายศเหมือนเท้านี้ภิกษุสงฆ์เลย^๓

แต่ความเสื่อมโทรมของศาสนานี้ก็ปรากฏรอยร้าวออกมาแล้ว ตั้งแต่สมัยที่พระพุทธเจ้า

^๑ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๓๘.

^๒ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๐๘.

^๓ ธรรมการศาสนา, พระสุตตันตปิฎก ที่ฉนิกาย ปาฎิกวรรค ปาสาติกสูตร,

ยังทรงพระชนม์อยู่เช่นกัน คือเมื่อครั้งที่พระเวททีถกรามทูลขอวัตุ ๕ ประการ
 ต่อพระพุทธเจ้าว่า "ภิกษุทั้งหลายควรอยู่ป่าตลอดชีวิต...ภิกษุทั้งหลายควรเที่ยว
 มณฑปตลอดชีวิต...ภิกษุทั้งหลายควรถือผ้าบังสกุตลอดชีวิต...ภิกษุทั้งหลายควร
 อยู่โคนไม้ตลอดชีวิต...ภิกษุทั้งหลายไม่ควรมีเงินตราและเนื้อตลอดชีวิต"^๑ แต่ไม่ได้
 รับพระพุทธานุญาต จึงทำให้พระเวททีโกรธแค้นผูกอาฆาตพระพุทธเจ้า โดยทำตน
 เป็นปฏิปักษ์และกำเริบการต่าง ๆ เพื่อกำจัดพระองค์ตั้งแต่นั้นมา นอกจากนี้รอยราว
 ของพระพุทธศาสนาก็ปรากฏออกมาอีก หลังพุทธปรินิพพานเพียงไม่กี่วัน โดยการกล่าว
 ลวงเกินต่อพระพุทธเจ้า แสดงความทะเลาะหลวงในการปฏิบัติตนของสุภัททภิกษุผู้บวช
 เมื่อแก่ ผู้เป็นศิษย์ของพระมหากัสสปเถระ ซึ่งเป็นปฐมเหตุที่ทำให้เกิดการสังคายนา
 พระธรรมวินัยขึ้นอีก ๓ เดือนต่อมา เหตุการณ์ดังกล่าวมานี้เป็นความร้ายเกินในรู้ถึง
 ความเสื่อมโทรมของพระพุทธศาสนาว่าจะต้องเกิดขึ้นอย่างแน่นอนในอนาคต และ
 ก็เป็นความจริง เพราะหลังจากที่พระพุทธศาสนาได้เจริญรุ่งเรืองติดต่อกันมาไม่ขาด
 สาย และเจริญสูงสุดอีกวาระหนึ่งในสมัยของพระเจ้าอโศกมหาราช หลังจากนั้นมา
 พุทธศาสนาก็เริ่มตกต่ำเรื่อยมาเป็นลำดับ จนเกือบจะหมดสิ้นไปจากถิ่นกำเนิด ส่วน
 เหตุผลของความเสื่อมโทรมของพระพุทธศาสนามีหลายประการด้วยกัน คือ

ก. เหตุภายในพุทธศาสนา เหตุการณ์ภายในพุทธศาสนาเองเป็นปัจจัย
 อย่างหนึ่งที่บันดาลให้พุทธศาสนาต้องเสื่อมเป็นไป เหตุการณ์ดังกล่าว ได้แก่

๑. การแตกแยกกันในทางแนวความคิด ในระยะหลัง ๆ มา
 พุทธศาสนามีนิกายต่าง ๆ เกิดขึ้นอย่างมากมาย เป็นเหตุให้เกิดการแตกแยกความ

^๑ ธรรมการศาสนา, พระวินัยปิฎก จุลวรรค สังฆเภทขันธกะ, ๑๑ : ๔๓.

สามัคคี เพราะมีการแข่งขัน ชักแย้ง ซึ่งสิ่งซึ่งเกิน โจมตีซึ่งกันและกันอย่างรุนแรง ทำให้พุทธศาสนาขาดความเป็นเอกภาพ ไม่เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันเหมือนแต่ก่อน

๒. ความเสื่อมทรามทางด้านจริยธรรมของพุทธบริษัท โดยเฉพาะอย่างยิ่งฝ่ายบรรพชิตทั้งภิกษุและภิกษุณี มีความย่อหย่อนในข้อวัตรปฏิบัติประพฤตินอกพระวินัย ดังภาพสะท้อนที่ปรากฏออกมาในรูปของวรรณกรรมร่วมสมัยในคริสต์ศตวรรษที่ ๗ - ๘ โดยมีภิกษุและภิกษุณีมีส่วนร่วมในทางการเมือง การทหาร มีภรรยาฆ่าสัตว์^๒ ส่วนประชาชนก็หันกลับไปนิยมนับถือในทางเวทมนต์คาถาและบูชาภูติผีเทวดา^๓

๓. ความวิปริตในทางความเชื่อ นับถือพุทธศาสนาบางนิกาย ปฏิบัติตนไกลความเป็นผู้นับถือศาสนาอื่น ๆ เข้าไปทุกที่ เช่น นับถือพระพุทธรูปเจ้าคู่กับพระกิวะ พระวิษณุ พระอวโลกิเตศวร นางคารา และนางปารวตี^๔ ลักษณะความเชื่อถือดังกล่าวเป็นการเดินทางออกจากจุดหลักคือความเป็นพุทธศาสนิกชนไปทุกที่

๔. ก่าสอนของพระพุทธรศาสนาตรงต่อความจริง จึงมีลักษณะทวนกระแสจิตของมนุษย์ซึ่งตามปกติมักไหลไปสู่อารมณ์ฝ่ายต่ำเสมอ ความเป็นการฝันใฝ่คนจำนวนมาก ประกอบกับก่าสอนของพระพุทธรเจ้าเกี่ยวกับการไม่ยึดถือวรรณะ จึงเป็นการชักกับความรู้สึกและผลประโยชน์ของคนชั้นสูงผู้ยึดถือประเพณีเก่าแก่มาเป็นเวลานาน^๕

^๑Lalmani Joshi, Studies in Buddhistic Culture of India (Delhi : Motilal Banarsidass, 1967), p. 390.

^๒Ibid., p. 368.

^๓Ibid., p. 387.

^๔Ibid., p. 392.

^๕พระอุครกณายกการ (ชวินทร์ สระคำ), ประวัติศาตร์พุทธศาสนาในอินเดีย (พระนคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๐๓), หน้า ๓๓๓.

๕. นักปราชญ์ของพุทธศาสนาในสมัยต่อมาไม่มีความรู้และแตกฉาน
ในธรรมวินัยอย่างแท้จริง จะเห็นได้จากการโต้วาทะกับนักปราชญ์ในศาสนาอื่น
 โดยเฉพาะศาสนาเซน ปรากฏว่านักปราชญ์ฝ่ายพุทธศาสนาพ่ายแพ้ ถึงกับอยู่ใน
 อื่นเกือบจะไปไม่ไค้ของหนีไปอยู่ลังกา^๑ ความพ่ายแพ้ดังกล่าวทำให้ประชาชนหมด
 ความเชื่อถือ และหันไปนับถือศาสนาที่ประสมชัษณะ

๖. เหตุภายนอก ที่เป็นผลต่อความเสื่อมโทรมของพระพุทธศาสนา
 ได้แก่

๑. ความมีอคติจากศาสนาอื่น ศาสนาคั้งเดิมคือพราหมณ์หรือฮินดู
 ในเวลาต่อมาถือได้ว่าเป็นปฏิบัติและศรัทธาที่สำคัญที่สุดของพุทธศาสนา เพราะ
 พระพุทธเจ้าถูกโจมตีอย่างรุนแรงตลอดมา ตามที่ปรากฏในคัมภีร์วิปุลปุราณะกล่าว
 โจมตีพระพุทธเจ้าว่าเป็นนักหลอกลวงถ้อยคำ เป็นฤๅษีที่ร้ายกาจ เพราะเห็นว่า
 สั่งสอนประชาชนพลเมืองให้หันหลังให้กัมภีร์พระเวท และกล่าวว่าสาวกของพระพุทธ-
 เจ้าจะต้องถูกพระเจ้าองค์ไทยอย่างหนัก กุมาริละโควิจารย์คำสอนของพระพุทธเจ้า
 ว่าไร้ประโยชน์หาสาระแก่นสารไม่ไค้ เปรียบเหมือนน้ำนมโคที่หยกลงบนหนังกูญ^๒

๒. การปรับปรุงตัวเองของศาสนาพราหมณ์ ศาสนาพราหมณ์หันมา
 ผูกมิตรกับพุทธศาสนาเพื่อให้เกิดการผสมกลมกลืนกันระหว่างศาสนาทั้งสองจนแยกไม่
 ออกว่าอะไรเป็นพุทธศาสนาอะไรเป็นฮินดู เช่น กษัตริย์ผู้ปกครองอินเดียในสมัยหลัง
 นับถือทั้งพุทธและฮินดูด้วยกันไป^๓

^๑พระสัมมัตถินเถระ, พุทธศาสนาในอินเดียตอนใต้. แปลและเรียบเรียง
 โดย ช. สุเชาวน์. (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๒๐),
 หน้า ๑๕.

^๒Lalmani Joshi, Studies in Buddhistic Culture of India,
 p. 395.

^๓Ibid., p. 397.

๓. ซากการอุทิศอุปลัตม์ โดยเจหาะอย่างยั้งจากผู้นำคือพระมหากษัตริย์ผู้ปกครองประเทศ ซึ่งเป็นสิ่งจำเป็นและสำคัญที่สุด เพราะศาสนาต่าง ๆ ในอินเดียสมัยนั้นจะเจริญหรือเสื่อมย่อมขึ้นอยู่กับฝ่ายอาณาจักรด้วย คือ หากทำให้ผู้นำของประเทศศรัทธาเลื่อมใสแล้วก็จะยอมหมายถึงความเฟื่องฟูของศาสนานั้น ๆ พระพุทธเจ้าทรงทราบถึงความจริงอันนี้ ฉะนั้นในการเริ่มแรกที่ทรงเผยแพร่มุทธศาสนา จึงทรงมุ่งกระทำให้พระเจ้าพิมพิสารผู้ปกครองแคว้นมคธ เกิดความเลื่อมใสเสียก่อน แต่ในสมัยหลังซึ่งอยู่ในช่วงที่พุทธศาสนากำลังเสื่อมโทรมลงเรื่อย ๆ ทำให้ไม่ได้รับการอุปถัมภ์จากผู้ปกครองประเทศ ซึ่งมีเหตุเนื่องมาจากความย่อหย่อนในทางข้อวัตรปฏิบัติของบรรพชิตในพุทธศาสนาเอง และอีกประการหนึ่งในการโต้ว่าทะเลกันระหว่างศาสนา มักจะมีขึ้นหน้าพระที่นั่งและที่ชุมชนของนักปราชญ์ราชบัณฑิต ฝ่ายพุทธศาสนาที่ประสบความพ่ายแพ้อย่างสิ้นเชิง พระมหากษัตริย์และประชาชนจึงเลื่อมศรัทธาและหันไปให้การอุปถัมภ์กับฝ่ายชนะจะเห็นได้จากหลังสมัยของพระเจ้าทรงธรรมนครขึ้นมาแล้ว ไม่มีพระราชพระองค์ใดของอินเดียปกป้องคุ้มครองพุทธศาสนาเลย ยิ่งไปกว่านั้นบางพระองค์ยังทำลายและกำจัดพุทธศาสนาอีกด้วย เช่น พระเจ้ามทิล^๑

๔. การทำลายล้างของชาวฮินดูจากภายนอก ราชอาณาจักรที่เข้ามาบูรณาการอินเดีย กล่าวคือ เมื่อมุสลิมเข้ามาเมื่ออำนาจ โคกกลางศาสนาต่าง ๆ โดยการเช่นฆ่าประชาชนผู้นับถือศาสนานั้น ๆ อย่างทารุณ และทำลายโบสถ์วิหาร วิถาวาราม ตลอดจนปูชนียสถานของศาสนาอย่างย่อยยับ^๒ พุทธศาสนาจึงถูกทำลาย

^๑Ibid., p. 430.

^๒พระอุตรคณาธิการ (ชวินทร์ สระคำ), ประวัติศาตร์พุทธศาสนาในอินเดีย, หน้า ๓๓๘.

จนพินาศจากกิงแกมแห่งนี้

ในต่างประเทศก็ดั่งงากก็เกิดเหตุการณืเท่านั้น หลังจากพวกหมิงได้เข้ามาเมื่ออำนาจปกครองประเทศนี้เป็นเวลา ๑ ศตวรรษ พุทธศาสนาเสื่อมโทรมลงอย่างหนักเกือบหมดสิ้น เมื่อพระเจ้าวิชัยพาหุสิ้นครองราชย์จึงได้ฟื้นฟูพุทธศาสนาขึ้นมาใหม่ โดยส่งสมณทูตไปยังรามัญประเทศ ซึ่งมีพระเจ้าอนุรุทธะปกครองอยู่ในขณะนั้น เพื่อขอให้ส่งพระภิกษุสงฆ์ไปให้ การอุปสมบทกุลบุตรชาวลังกา^๑ สืบต่ออายุพระพุทธานุชาตไป ทำให้ประเทศซึ่งเป็นเกาะเล็ก ๆ นี้กลับฟื้นคืนความสำคัญเป็นแหล่งกลางของพุทธศาสนาอีกครั้งหนึ่ง

ความเสื่อมโทรมของพระพุทธศาสนาอันเนื่องมาจากเหตุผลต่าง ๆ ดังกล่าวมา ย่อมหมายถึงความเสื่อมโทรมของบริษัททั้งสี่นั้นเอง เพราะทั้งหมดเป็นพุทธศาสนิกชนซึ่งเป็นสื่อกลางที่จะเผยแพร่ธรรมะของพระพุทธเจ้าไปสู่ประชาชน เมื่อสื่อกลางไม่มีเสียแล้ว พระพุทธศาสนาคือคำสอนของพระพุทธเจ้าอันเป็นเพียงนามธรรมก็ไร้ค่า อย่างไรก็ตามความเสื่อมสูญของบริษัทอื่น ๆ ยังมีทางที่จะฟื้นคืนให้กลับคืนขึ้นมาอีกได้ เพราะเปรียบเสมือนต้นไม้ที่ตายแล้ว แต่ยังมีเมล็ดซึ่งวางหล่นอยู่บนพื้นดิน เมื่อได้รับความชุ่มชื้นจากน้ำฝนก็พร้อมที่จะงอกงามและแพร่พันธุ์ต่อไป ส่วนภิกษุสงฆ์บริษัทนั้นเปรียบเสมือนไม้ที่ไร้ท่อนและคอก เมื่อตายไปแล้วจึงไม่มีโอกาสเกิดขึ้นมาได้ อีก เพราะฉะนั้นความพินาศของพระพุทธศาสนาจึงมีผลกระทบกระเทือนอย่างร้ายแรงต่อสถาบันภิกษุสงฆ์จนทำให้บริษัทนี้สูญจากโลก

^๑G.P. Malalasekera, The Pali Literature of Ceylon
(Colombo : M.D. Gunasena & Co., 1958), p. 166.

ภิกษุณีขาดการส่งเสริมอย่างแท้จริง

การศึกษาเรื่องราวของภิกษุณีมาอย่างละเอียดตั้งแต่เริ่มแรกทำให้เห็นได้ชัดเจนว่า บริษัทที่ไม่ได้รับการสนับสนุนหรือส่งเสริมอย่างแท้จริงเลย แม้จากพระพุทธเจ้าเอง ก็จะไม่เห็นได้จากความยุ่งยากในการอุปสมบท ตลอดจนการที่ทรงออกกฎข้อบังคับที่เข้มงวดกวดขันและมีจำนวนมากมายสำหรับภิกษุณี ด้านแต่เป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นถึงความไม่เต็มพระทัยที่จะให้บริษัทที่ดำรงอยู่ตลอดไป

อีกประการหนึ่ง ในระยะหลัง ๆ มีการกล่าวถึงภิกษุณีน้อยมาก แม้จะเป็นเหตุการณ์ที่สำคัญยิ่งทางประวัติศาสตร์ของพระพุทธศาสนา เช่น ตอนที่พระพุทธเจ้าเสด็จกลับชนบทปรินิพพาน และถวายพระเพลิงบรมศพ ซึ่งเป็นเหตุการณ์ที่พุทธบริษัทต่าง ๆ เป็นจำนวนมากจะต้องมาชุมนุมกัน ณ สถานที่นั้น เป็นที่น่าสังเกตว่าไม่มีการกล่าวถึงภิกษุณีเลย ตลอดจนเมื่อมีการประชุมทำสังคายนาทุกครั้ง ก็ไม่ปรากฏว่ามีภิกษุณีเกี่ยวข้องกับ จากสิ่งเหล่านี้จึงเป็นการแสดงให้เห็นว่า แม้แต่พุทธศาสนิกชนเองก็ไม่ให้การสนับสนุนส่งเสริมบริษัทนี้แต่อย่างใด เพราะฉะนั้น ภิกษุณีจึงไม่อาจที่จะยืนยงอยู่ได้ เพราะขาดการเอาใจใส่ดูแลและระวังรักษา

จากมูลเหตุต่าง ๆ ที่กล่าวมาตามลำดับนี้ เป็นมีปัจจัยสำคัญที่ส่งผลให้ภิกษุณีบริษัทต้องถึงจุดเสื่อมสูญไปจากวงการของพระพุทธศาสนา พุทธศาสนิกชนรุ่นหลังจึงไม่มีโอกาสพบเห็นบริษัทนี้อีกต่อไป

^๑ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, วินัยมูข, ๓ :

ช่วงระยะเวลาที่ภิกษุณีสูญหายไปจากพระพุทธศาสนา

เป็นการยากที่จะชี้ชัดลงไปว่า ภิกษุณีบริษัโกลสูญหายไปจากวงการพระ-
พุทธศาสนาในปีใดแน่นอน เพราะไม่มีหลักฐานเป็นยืนยันชัดเจน และอีกประการหนึ่ง
เรื่องราวของภิกษุณีไม่เหมือนกับบริษัโกลอื่น ๆ ที่มีการคงอยู่ต่อเนื่องกันมาโดยลำดับ
อย่างไม่ขาดสาย จึงเป็นการยากที่จะสืบสาวราวเรื่องและสรุปปัญหาต่าง ๆ ได้
เพราะฉะนั้นการที่จะชี้ระยะเวลาการสิ้นสูญของภิกษุณีนั้น ก่อนอื่นจะต้องประมวล
หลักฐานเรื่องราวของภิกษุณีที่ปรากฏตามเอกสารต่าง ๆ ที่ค้นได้ ตั้งแต่ชั้นแรกจน
ชั้นสุดท้าย แล้วจึงจะวิเคราะห์สรุปโดยอาศัยข้อเท็จจริงนั้นเป็นหลักประมาณถึงช่วง
ระยะเวลาที่บริษัโกลสูญหายไปว่าน่าจะอยู่ในช่วงระยะเวลาใด

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงให้ความเห็นว่า
ภิกษุณีคงจะสูญไปแล้วก่อนการเสด็จกลับชั้นอธิปรีนิพพานของพระพุทธเจ้า โดยที่ทรงให้
เหตุผลว่า ถ้าหากยังมีภิกษุณีอยู่ก่อนที่พระพุทธเจ้าปรินิพพานนั้น จะต้องมีการกล่าวว่า
บริษัโกลนี้มารวมด้วยอย่างแน่นอน แต่ตามความเชื่อของพุทธศาสนิกชนส่วนหนึ่งเข้าใจ
ว่าภิกษุณีคงจะสูญไปจากโลก ประมาณพุทธศตวรรษที่ ๓ คือ หลังการสังคายนา
ครั้งที่ ๓ ซึ่งมีพระเจ้าอโศกมหาราชเป็นผู้ให้การอุปถัมภ์ เพราะในขณะนี้ยังปรากฏ
ว่ามีภิกษุณีอยู่ โถกแก่พระสังฆมิตตาเถรีร่วมกับคณะมาเผยแผ่พุทธศาสนาในลังกา

แต่จากการศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับเรื่องนี้ให้ลึกลงไป โดยอาศัยหลักฐาน
ข้อเท็จจริงที่ค้นได้จากเอกสารต่างประเทศที่เขียนไว้ในสมัยต่าง ๆ เกี่ยวกับภิกษุณี

จึงสามารถอธิบายความเชื่อในตอนนั้นได้อย่างสิ้นเชิง เพราะจากหลักฐานดังกล่าว
ยังปรากฏเรื่องราวความเคลื่อนไหวของภิกษุณีอยู่ในพุทธศตวรรษที่ ๘ คือ ประมาณ
พ.ศ. ๗๓๔ ในอินเดียตอนใต้ โดยกล่าวถึงเรื่องราวของมณีเมขลาที่แก่นรำผู้มี
ชื่อเสียง ธิดาของเศรษฐีโกวณฐชาเมืองมัทริณัม ซึ่งเกิดจากภรรยาลับที่เป็นนัก
แก่นรำคนหนึ่ง เพราะความงามของนางนี่เมขลา จึงทำให้เจ้าชายอุทัยราช
โอรสแห่งกษัตริย์โจละนคร เกิดความหลงใหลใคร่จะได้นาง จึงหาทางกำจัดบิดา
ของนางเสีย เมื่อบิดากายนางและมารดาต่างแก่ราโศกเสียใจทั้งทวาดกตัวภิกษุจึง
ระหกระเหินเร่ร่อนไปในที่ต่าง ๆ จนไปพบกับพระในพระพุทธรูปหนึ่ง และได้
ฟังพระธรรมเทศนาของท่านแล้วเกิดความเลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธรูปนั้น นางเลย
เดินทางไปแสวงบุญที่เกาะลังกา ต่อมาในบั้นปลายได้อุปสมบทเป็นภิกษุณีในพระพุทธรูป
ศาสนาและอยู่ในเพศนี้จนตลอดชีวิต มณีเมขลาภิกษุณีนี้มีชีวิตอยู่ระหว่างคริสต์ศตวรรษ
ที่ ๒^๑ หรือพุทธศตวรรษที่ ๘ จากเรื่องนี้จึงเป็นอันตัดปัญหาที่มีอยู่ในตอนต้นออกไป
ได้ เนื่องจากปรากฏหลักฐานอย่างแน่นอนแล้วว่า ยังมีภิกษุณีอยู่ในพุทธศตวรรษที่ ๘
นี้

ต่อจากนี้ก็มีหลักฐานว่า ยังมีภิกษุณีอยู่ในพุทธศตวรรษที่ ๘ ทั้งนี้ได้จาก
ประวัติของกุนาร ชีวะ นักปราชญ์สำคัญคนหนึ่งในพระพุทธรูปศาสนา เขาเกิดในปี
พ.ศ. ๘๓๖ (ค.ศ. ๓๔๓) โดยปรากฏว่าแม่ของเขาได้บวชเป็นภิกษุณี^๒

^๑ พระชินมรภัทเธระ, พระพุทธรูปศาสนาในอินเดียตอนใต้, หน้า ๔๐-๔๕.

^๒ Dr. Sarla Khosla, and D. Karan Singh, History of Buddhism in Kashmir, p. 62.

นอกจากนี้ในพุทธศตวรรษที่ ๑๐ ก็ยังปรากฏหลักฐานว่ามีภิกษุอยู่ในพระ-
พุทธศาสนา ทั้งนี้อาศัยข้อเท็จจริงจากบันทึกการเดินทางของนักจาริกแสวงบุญชาวจีน
คือ ฟาเหียน ซึ่งได้เดินทางไปอินเดียระหว่างปี พ.ศ. ๕๔๒ - ๕๕๗ (ค.ศ. ๓๙๙ -
๔๑๔) และเมื่อเดินทางถึงเมืองมถุรา ท่านได้กล่าวถึงเมืองนี้ว่าพระพุทธรูปปาง
เจริฐรู้งเรื่องมาก มีวัดวาอารามมากมาย ทั้งกล่าวถึงภิกษุที่ว่าในวันสำคัญของพระ-
พุทธศาสนาจะไปชุมนุมสวดมนต์บูชาลัญจของพระอานนท์เถระ เพื่อรำลึกถึงบุญคุณของ
ท่านที่มีส่วนช่วยเหลือให้สตรีได้มีโอกาสบวชในพระพุทธศาสนา^๑

ต่อมาเมื่อเหียนฉาง หรือหยวนฉาง (พระถังซำจั๋ง) นักจาริกแสวงบุญ
ชาวจีนอีกคนหนึ่ง ได้เดินทางไปยังประเทศอินเดียตามพระราชโองการของพระเจ้า
ถังไท่จงฮ่องเต้ เหียนฉางออกเดินทางจากจีนเมื่อปี พ.ศ. ๑๑๗๒ (ค.ศ. ๖๒๙)
และเดินทางกลับถึงจีนในปี พ.ศ. ๑๑๘๘ (ค.ศ. ๖๔๕) ได้บันทึกเรื่องราวเกี่ยว
กับการเดินทางไว้อย่างละเอียดเช่นเดียวกับฟาเหียน เมื่อท่านเดินทางถึงเมือง
กิสสะ หรือสังกัสอันเป็นเมืองที่พระพุทธเจ้าเสด็จลงจากดาวดึงส์พิภพ หลังจากที่ได้
เสด็จจำพรรษาเพื่อไปรศพุทธมารคา เมืองนี้เหียนฉางได้พบกิลจาริกที่พระเจ้า
อโศกสร้างไว้ และได้พบวัดที่มีภิกษุและภิกษุณีจำพรรษาอยู่เป็นจำนวนมากถึง ๑,๐๐๐
รูป^๒ เมื่อเดินทางถึงเมืองกานยกุปตะ ซึ่งอยู่ในราชอาณาจักรของพระเจ้าพรหม-
วรรธนะ พระเจ้าแผ่นดินพระองค์นี้ให้การอุปถัมภ์ทั้งพุทธศาสนาและศาสนาพราหมณ์

^๑James Legge, Tr. The Travels of Fa-Hien, Fa-Hien's record, 2nd ed. (India : Oriental Publications, 1972), p. 45.

^๒Nalineksha Dutt, and Krishna Datta Bajpai, Develop-
ment of Buddhism in Uttar Pradesh (Lucknow, India : Publica-
tion Bureau Government of Uttar Pradesh, 1956), p. 314.

โดยทรงบริจาคพระราชทรัพย์เพื่อเป็นค่าใช้จ่ายเลี้ยงพระภิกษุ ๑,๐๐๐ รูป และ
 พรานหมัน ๕๐๐ คน เป็นประจำทุกวัน ต่อมาพระชนิษฐภคินีของพระองค์ที่มีพระนามว่า
 ราชยศรีได้ออกบวชเป็นภิกษุณีในพระพุทธศาสนา^๑ เมื่อเขียนฉางเดินทางถึงเมืองมธुरา
 ซึ่งเป็นเส้นทางที่พาเขียนแวะ ท่านได้นับถือถึงเรื่องราวของภิกษุณีไว้ เช่นเดียวกับ
 พาเขียน ทั้ง ๆ ที่การเดินทางของนักบวชทั้งสองมีเวลาห่างกันประมาณ ๒๕ ปี

ต่อจากนั้นมาในช่วงระหว่างพุทธศตวรรษที่ ๑๖ - ๑๗ ประมาณ ปี
 พ.ศ. ๑๕๔๖ - ๑๖๔๘ (ค.ศ. ๑๐๐๓ - ๑๑๐๑) ได้มีการกล่าวถึงความเสื่อม
 โทรมของพระพุทธศาสนาทางอินเดียตอนเหนือ สาเหตุอันเนื่องมาจากพระภิกษุและ
 ภิกษุณีย่อยหย่อนละเลยในธรรมวินัย ประพฤตินอกกฎนอกทาง จดจุกคลีกับฆราวาสในทาง
 ที่ไม่เหมาะสมไม่ควร ประชาชนก็หันไปนิยมนับถือการบูชาเช่นสรวงมีสาวก^๒
 ในระยะนี้จึงแสดงให้เห็นว่ายังมีภิกษุณีอยู่ แต่บริษัทนี้เสื่อมโทรมเต็มที่

ส่วนในประเทศลังกา ซึ่งได้รับอิทธิพลของพระพุทธศาสนามาตั้งแต่สมัย
 พระเจ้าอโศกมหาราชเมื่อคราวเสด็จสังคายนาครั้งที่ ๓ กั้นแดนแห่งนี้ก็ได้
 กลายเป็นเมืองพระพุทธศาสนาโดยสมบูรณ์ และเจริญรุ่งเรืองเรื่อยมาเป็นลำดับ
 สตรีชาวเมืองนี้เป็นจำนวนมากได้ออกบวชเป็นภิกษุณี เจริญรอยตามบุรพชนอันมีพระนาง
 อนุราชนิษฐภคินีสาของพระเจ้าเทวานัมปิยทิสสะเป็นหัวหน้า โดยอาศัยพระสังฆมิตตา-
 เถรีและคณะเป็นปวัตตินีให้การอุปสมบท ทำให้บริษัทนี้เจริญสืบเนื่องกันมาอย่างไม
 ขาดสาย จนกระทั่งพวกทมิฬมีอำนาจเข้าปกครองประเทศ พระพุทธศาสนาจึงถูก

^๑Ibid., p. 315.

^๒Dr. Sarla Khosla, and Dr. Karan Singh, History of
 Buddhism in Kashmir, p. 51.

กวากกลางทำลายอย่างหนัก กระทบกระเทือนถึงสถาบันภิกษุณีที่เคยได้รับการอุปถัมภ์
 ดุมขลุ่ยสืบทอดกันมาถึง ๑๒ ศตวรรษ ต้องถึงจุดจบสลายหายสูญไปจากดินแดนแห่งนี้
 เมื่อพระเจ้าวิชัยพาหุยกอบกูเอกราชได้ในปี พ.ศ. ๑๖๐๘ (ค.ศ. ๑๐๖๕) จึงทรงหัน
 มาฟื้นฟูบ้านเมืองและพระพุทธศาสนาใหม่อีก แต่เป็นการสายเกินไปสำหรับภิกษุณี
 บริษัทซึ่งพระองค์ไม่อาจจะเรียกให้กลับมีขึ้นมาได้ เพราะภิกษุณีขาดช่วงไปจากพระ-
 พุทธศาสนาเสียแล้ว

จากหลักฐานข้อเท็จจริงต่าง ๆ ที่กล่าวมาโดยลวกๆ ในขั้นนี้ จึงสามารถ
 ลงความเห็นเป็นข้อยุติได้ว่าภิกษุณีบริษัทได้สูญหายไปจากพระพุทธศาสนาอย่างสิ้นเชิง
 ประมาณพุทธศตวรรษที่ ๑๗ เพราะนอกจากช่วงนี้แล้วไม่ปรากฏว่ามีเรื่องราวเกี่ยวกับ
 ภิกษุณีอีกเลย นอกจากจะมีหลักฐานอื่นมาอ้างอิงดลล้างข้อเท็จจริงที่กล่าวถึงนี้ และ
 เมื่อวิเคราะห์โดยอาศัยข้อมูลทางประวัติศาสตร์แล้วก็ไม่น่าจะเป็นไปได้ สำหรับ
 ในประเทศลังกานั้นเป็นอันหมดปัญหา ส่วนในประเทศอินเดีย หลังจากรัชสมัยของ
 พระเจ้าหรรษะวารชณะแล้ว พระพุทธศาสนาขาดการอุปถัมภ์จากราชสำนัก นอกจากนี้
 นี้ยังถูกกวากกลางทำลายอย่างหนัก ต่อจากนั้นมาก็เป็นสมัยที่ชาวต่างชาติเข้ามาบุกรุก
 ปกครองอินเดีย พวกหลังนี้เป็นศัตรูสำคัญยิ่งของศาสนาเจ้าของถิ่น เพราะปรากฏ
 ว่าให้ทำลายล้างปูชนียสถานทางศาสนาและประชาชนของประเทศนี้อย่างย่อยยับ
 เพราะฉะนั้นโอกาสที่พุทธศาสนาซึ่งเสื่อมโทรมอยู่แล้วจะกลับฟื้นขึ้นได้อีกจึงไม่มี
 นอกจากนี้ยังไม่เคยพบหลักฐานที่ปรากฏว่าภิกษุณีบริษัทได้ออกไปแพร่ขยายในต่าง
 ประเทศ ยกเว้นลังกา.